

RESSENYES BIBLIOGRÀFIQUES

FUENTES CODERA, Maximiliano (Coord). *La gripe de 1918. Una aproximación política y cultural tras la pandemia de COVID.* Zaragoza: Prensas de la Universidad de Zaragoza, (Colección: Ciencias Sociales), 2023. 254 p. ISBN: 9788413407128

La gripe de 1918. Una aproximación política y cultural tras la pandemia de COVID és un llibre acadèmic, coral, coordinat per Maximiliano Fuentes Codera i editat per Prensas de la Universidad de Zaragoza, que aporta anàlisi acadèmica, efectuada des de la història política, de l'impacte de la grip del 1918-1919 en termes econòmics, demogràfics, culturals i sanitaris, i el seu vincle amb la política.

El llibre, consta de tres parts i cadascuna de tres capítols: Espanya i Catalunya, Sud d'Europa, Portugal i Itàlia, i Llatinoamèrica, i la comparació entre la grip de 2018 i la COVID.

A la primera part, l'àmbit territorial d'estudi és Espanya. Amb una mirada política, en el primer capítol es debat com la grip de la postguerra va influir en la crisi del liberalisme espanyol i europeu, i afavorí les dictadures. En el segon capítol exposa com la intel·lectualitat sanitària espanyola emergent; proposava canvis en les estructures sanitàries i en les polítiques de salut arran de la grip del 1918. Les causes de la propagació, les accions empreses

i les conseqüències, van propiciar un debat públic d'una elit acadèmica i sanitària que va tenir transcendència en les transformacions del sistema sanitari espanyol. La ciutat de Barcelona i Catalunya són el focus del tercer capítol de la primera part, amb la seva idiosincràsia geogràfica fronterera i les especificitats polítiques de la Lliga Regionalista, de la Mancomunitat i la seva relació amb la política espanyola.

La segona part aprofundeix en la pandèmia de 1918-1919 a Portugal, país que va participar en la Gran Guerra i va tenir una important afectació per aquest motiu, com també per la seva situació geopolítica atlàntica i colonial, amb Sud-amèrica i Àfrica. Descriu el cas italià, en què la grip va tenir un fort impacte en termes de propagació, mortalitat, morbiditat i demografia, i també en aspectes polítics, en sembrar llavors de feixismes. Especialment interessant és l'aportació de la coexistència entre la grip i la malària a Itàlia. El tercer capítol de la segona part aporta una descripció historiogràfica des de finals del segle XIX fins a l'any 1930, a través de la grip a l'entorn de l'Amèrica contagiada, les condemnes i fracassos llatinoamericans vinculats al colonialisme i a elements intrínsecs arrelats.

A la tercera part es compara la grip del 1918 amb la COVID-19, la repercussió en la literatura i l'impacte públic de les pandèmies i de la consciència de fragilitat i de la mort, i també es fa especial referència al *Quadern gris* de Josep Pla. La grip de 1918, en realitat, es desdibuixa en la memòria per la mateixa I Guerra Mundial. Els morts honorats eren els dels soldats, no els de la grip, malgrat que van ser els adults joves els que van morir durant la pandèmia de 1918-1919. En la COVID sí que hi ha consciència de la fragilitat i de la mort en un món desenvolupat en què la ciència ocupa un lloc privilegiat. Al segon capítol de la segona part, l'obra revisa el rol dels experts que generen opinió durant les pandèmies en les diferents fases. Rastreja el cas d'Argentina durant la grip de 1918, i hi troba paral·lelismes amb la COVID: dubtes sobre l'origen, minimització dels efectes a l'etapa inicial, recerca de tractaments miracle, crítiques als sistemes sanitaris, fort impacte dels líders d'opinió del moment i transformacions postpandèmia en les polítiques. El darrer capítol correlaciona el fort impacte de les pandèmies —grip de 1918 i COVID— en les democràcies i en la governança local o global. Analitza com les crisis pandèmiques afavoreixen els negacionismes, els populismes, els totalitarismes diversos —també sanitaris— i les diferents formes de feixismes.

La grip del 1918-1919 fou conseqüència de la gran mobilitat de gairebé 70 milions de persones durant la I Guerra Mundial i del deteriorament de l'estat de salut i de les condicions de vida de milions de persones. A finals del 1917 es va detectar a Shanxi (Xina) un brot de quadre gripal amb pneumònia greu molt similar al brot a Hunan de la COVID a finals del 2019. La zoonosi n'és el més probable origen. Les dimensions de la Gran Guerra de 1914-1918, que va tenir com a escenaris Europa i l'Orient Mitjà, involucraren tots els continents. Fou una guerra entre aliats i potències centrals, però també entre imperis i estats que mobilitzaren les seves colònies arreu del món: l'Imperi alemany, l'Imperi austrohongarès, l'Imperi turc-otomà i Bulgària, contra els aliats, integrats per França, l'Imperi britànic, l'Imperi rus, Sèrbia, els Estats Units, Itàlia, Grècia i Portugal. Els estats involucrats mobilitzaren milions de joves d'arreu del món (Xina, Índia, Japó, Sud-àfrica). Durant la I Guerra Mundial hi hagué més de vint milions de morts, entre civils i militars. La grip del 1918-1919 va afectar més d'un terç de la població mundial (estimada el 1918 en 1.825 milions de persones) i causà cinquanta milions de morts, preferentment entre joves i adults joves. Espanya va ser un país neutral a la Gran Guerra, però en va estar igualment afectada. Com que aleshores no estava en guerra, va publicitar-la més que els estats contendents i per això li va quedar el nom de "grip espanyola". Els primers casos van ser diagnosticats als Estats Units i posteriorment a França i arreu del món.

La primera onada de la grip del 1918 arribà a la primavera, amb baixa mortalitat notificada. La gran onada amb greu mortalitat va ser a la tardor del 1918, coincidint amb la retirada de les tropes després de la signatura de l'armistici de l'11 de novembre. La tercera onada, més lleu, va ser a l'hivern de 1919, i sembla que la quarta onada residual, a l'hivern del 1920. La COVID-19 va produir sis onades entre 2019-2023, amb una elevada mortalitat en la primera, de març a maig de 2020. La xifra de persones mortes directament o indirecta per la COVID-19 arriba a vint milions, d'una població mundial de 8.000 milions. Les víctimes mortals foren sobretot persones adultes o més grans amb factors de risc.

Els autors aporten interessants reflexions vinculades al creixement dels totalitarismes després de grans crisis. La pandèmia de grip de

1918-1919, filla de la I Guerra Mundial, en el període d'entreguerres (1918-1939) va ser utilitzada pels règims totalitaris. L'any 1923 s'iniciaren les dictadures de Mussolini a Itàlia i de Primo de Rivera a Espanya. La COVID-19 va ser part de l'ideari de Trump als Estats Units, de Bolsonaro al Brasil i de l'extrema dreta xenòfoba a Europa. La globalització, la gran mobilitat de persones, de béns i serveis, i els canvis mediambientals són percebuts com a causa de les pandèmies i afavoreixen el conservadorisme nacional.

El llibre ens permet reflexions sociològiques complementàries a les aportacions científiques biomèdiques de contextualització, que també serveixen per a la COVID-19. Les pandèmies són sindèmies també, conseqüència, causa i confluència en els àmbits econòmics, socials, culturals i polítics.

Finalment, voldria fer algunes reflexions personals sobre les aportacions que fa aquest llibre coral de les relacions entre la política, la salut i els mitjans-instruments de comunicació.

Mussolini deia que els feixismes eren positius per a la ciència. Hitler s'atrevia a verbalitzar que aquells que volen la llibertat per a la "sang alemanya" han d'alliberar el virus estranger que representen els aliens.

En el món globalitzat de les tecnologies de la informació i la comunicació, la transmissió del coneixement i la generació d'opinió són imprevisibles i molt manipulables. En l'àmbit de la salut poden tenir molta incidència en la població. Els demagogs, els populistes, les pseudociències i els portadors de les certeses absolutes tenen molts altaveus i en ocasions més que el coneixement científic i els experts sanitaris.

La comunicació del risc i dels avenços científics en salut, també en les democràcies, requereix reflexió, anàlisi i recerca. Ha d'haver-hi consciència de la transcendència i col·laboració entre l'acadèmia, el mateix sector salut i els experts en informació.

© **Marina Geli i Fàbrega**, 2025

Metgessa especialista en Medicina Interna - Malalties Infeccioses. marina.geli@uvic.cat

 <https://orcid.org/0009-0005-0120-5352>

Aquest document està subjecte a una llicència Creative Commons

